

KARNEVÁL

(A halál, a kenyér, meg a gyermek)

Írta: Molnár Kata

Az én szerepem ebben a történetben nem rokonszenves. Az egész történet nem az; nyomasztó árnyékú események sodródtak össze különböző jelzőfonalává annak a tavasznak, a leghevesebb tavasznak, amit valaha megérttem. Az éledés ereje olyan hirtelenül bontott ki rügyeiből mindent abban az évben, hogy az akácok egyik napról a másikra feldokolni kezdtek virágzásuk fehér zuhatagának túláradásában; tárt ablakainkon nyármeleg csend lehelte be a sötétkék estéből mézédés hallgatással világitó illatait.

Azon az estén, amely a kezdete volt mindannak, amit itt elmondok, ketten álltunk az ablaknál anyámmal. Két kisfiam már aludt a másik szobában.

Férfjem távol volt, előző nap utazott el Franciaországba, turnéra. Mindig sok bajunk volt egymással, nem búcsúztunk egymástól teljes békességben most sem; pedig valamit mindenképen el kellett volna mondanom neki, mielőtt elmegy. Mindenesetre okosabb és becsületesebb dolog lett volna, ha még elutazása előtt megmondom neki — amit én akkor néhány nap óta már tudtam, — hogy érkezőben van a harmadik gyermekünk. Az este csendje, anyám végtelen békéje mellettem, a kék sötétből mély édességgel beúszó illatok fájdalmat keltek bennem, nyugtalan és nehéz vágyat szeretet, osztozódás, erős, igazi valakihez-tartozás után. Már-már megmozdultam, hogy megszólalok és anyámnak elárulom új titkomat, amit csaknem a babonásság féltésével magamra-zárulva őriztem — „nehogy elkiabáljam“, — de éppen amikor megszólaltam volna, hallottuk meg az előszoba felől a csengőt.

Táviratot kaptunk.

De nem férjemtől, ahogy az első pillanatban hittem. Ellenkezőleg, az ő nevére érkezett Debrecenből, ahol tudtommal soha életünkben nem ismertünk senkit. Nem volt más hátra, fel kellett bontanom.

Meglehetősen megdöbbenésemre, a sürgönyt apósom küldte egy debreceni szállóból: azonnal utazzunk oda. Anyósom is ott van vele. Nőtlenül maradt idősebbik fiuknak. Róbertnek röviddel előbb kezdődött betegsége váratlanul súlyosra vált s mivel a szülők úgy vélték, hogy férjemet is itthon találják még, a beteggel azonnal útnak indultak Pest egyik kitűnő hírű sebészéhez. Debrecenben azonban már le kellett szállítani Róbertet a vonatról. Be tudták vitetni a klinikára, de állapota a legteljesebb mértékben aggasztó, — ha csak egy módunk van rá, menjünk azonnal.

Reménytelen volt, hogy férjemet legalább Reimsban elérni még a táviratom. Nekem mindenesetre mennem kellett ezek szerint.

Magamhoz vettem kéznéllevő félretett pénzünket. Az utazáshoz legszükségesebb holmimat gyűrtem éppen táskába, amikor már megérkezett a másik sürgöny: Róbert meghalt.

Nem volt ez egészen egyszerű történet. A vonatban egész úton a

gondolataimmal vesződtem. A megindultságot, amiből pedig igen sok volt bennem, nagyrészt belémfojtotta a haragvó félelem, hogy a most készülődő gyermekkel magamban, egy tölem idegen gyász bajjós, riasztóan kéretlen benyomásainak keil alávetnem magam. Egész valóm tiltakozva szegült ellene a kötelességnek, amit mások tragédiája parancsolt rám és amihez ekkor semmiféle vállalni való közömet nem éreztem. De túl ezen, nem fojthattam el magamban a furcsán mély megdöbbenést.

Róbertről az utóbbi időben egyre többször került szó otthon köztem és férjem között s ilyenkor rendszerint élesen összekülönböztünk. Ahányszor férjemnek különvéleménye volt az én családom valamelyik tagjáról, Róbert neve már ott volt köztünk kivédhetetlenül. Bennem, mindentől függetlenül, barátságra meglepően kész rokonszenv élt Róbert felé; de később már lehetetlen volt ésszel megértenem különös, meghasonlott életének teljes tétlenségét. Eppen tanári diplomájának megszerzése idején — amikor én még nem ismertem, — történt vele valami, valamilyen törés az életében, egy asszony, valami szerelem talán, amiről maga a család se tudott meg semmi bizonyosat soha; de ami miatt azóta — több mint tíz év óta már, — az ódon kisvárosi lakásban tétlenül élt ez az okos, nagyon képzett és értelmetlenül félbemaradt életű, magányos férfi, egyszerűen ráhagyatkozva az öreg, tevékeny apa kegyére és anyjának gondjára. Lehetetlen volt elképzelni, hogy mi történjék vele, ha a család öreg fenntartója előbb-utóbb kidől, vagy ha anyósomat — aki keserű panaszú rabszolgája volt egyébként Róbertnek, — érné valami baj. Ez volt a családnak az a közös gondja, amiből én, aki körül ott nőttek a gyerekeim és előregedett anyám élt velünk, semmiképen sem kívántam részt kérni. Ott, a Debrecen felé futó vonatban, fojtó idegenséggel nehezedett rám az utazásnak máskor izgalmas ismeretlenség-ize. Egy elrettentő bölcseségű ismeretlenség árnyékában utaztam, amely kísérleties egyszerűséggel tett pontot a befejezetté határozott kérdés végére.

Amikor megérkeztem és kilépve tájékozatlanul az állomásépületből, megálltam, hogy szétnézzek kocsi vagy villamos után, olyan váratlanul talált a levegőnek egyszerre csak sajátosan lebegő, átható édességű illatszer-ize, hogy naivul, komolyan elcsodálkoztam rajta, miféle különleges hölgyek hagyhatták itt ekkora körzetben a parfömjük felhőjét. A villamosban, amelyet későre találtam meg és emiatt jóformán üresen, máris indult, csodálkozó szimatolással szét kellett néznem: illattal volt átítatva a kocsi belseje is, mintha csak az iménti szagos hölgyek innen szálltak volna ki; vagy mintha óriási köteg illatos virággal utazott volna benne csak még az előbb valaki.

A nyitott ablaknál elszuhogó levegő egyre rejtelmesebb virágok lehetével járt keresztül rajtam; és meglepetésszerűen ekkor jutott eszembe — elég sokára, — hogy valamerről a híres Nagyerdő ringatja szét itt fehérbeborult üzenetét mindenüvé. Egy láthatatlan, tengernyi akácvirágzásnak mindent belebegő illatában futott velem a kocsi; és a fényes levegő ifjúi bódulata, a szárnyas, édes illat zaklató poézise lebírhatatlanul fájdalmas módon ragadott most magához. A virágszagú

város ismeretlenségében ott volt valahol a lezárult tragédia, amit magában tartott, közömbös titkaként köveinek és uccáinak, ahol soha még nem járt eddig közülünk senki s ahol Róbert riasztóan mozdulatlanlanná vált életén kívül semmit nem ismertünk se mi, se ő.

A szállóbeli szoba az emeleten, régi, kőszagú, világos folyosóról nyílt. Ugyanide nyílt a szobának az ablaka is; és ettől valamilyen ódon, vidékies félhomály szüremlett a szoba falai közé, ahol az idős pár gubbasztott kifosztott magányossággal. Apósom csuklón fölzokogott, amikor fölállt helyéről és elméjött.

Ijesztően kevesen voltunk együtt így, az egész világból összesen mi hárman ehhez a mindemből kiárvult, útközi elmúláshoz. Kegyetlen dolog volt mindenképen az is, hogy a két öreg közé egyedül érkeztem meg én, a mégis csak idegen. Egy felnött fiukat, akit én nem ismertem s aki a legkedvesebbjük volt, ennél a mostaninál is irgalmatlanabb, véletlenebb tragikummal már elvesztették néhány évvel azelőtt és amióta anyósomat csak ismertem, ennek a gyászának szenvedésébe zárultam élt. Ennek ellenére nem tartottam őt jó asszonynak, aminthogy minden jel szerint valóban nem volt az; de ahogy most megpillantottam az újabb csapás alatt jajdulás nélküli, merev magányosságával, megrendített. És éppen mert felszakadó őszinteséggel semmit nem tudtam neki mondani, odaadtam kettejüknek a legtöbbet: elszorult szívvel a magam új kisgyermekének a híradását, amiről még senki sem tudott.

Apósom fájón, felnyílon hallgatott. Anyósom zárt maradt, magányos; nem szólt semmit, rámnézett kihavvadtt, nehéz tekintettel. Kicsit eltolt magától.

— Kislány, szomorú ez. Nagyon szomorú — mondta hirtelen apósom mélyről, könnyektől kicsit rekedt hangon. Mindig így szólított, a nevemet nem szerette.

Aztán — még el-elakadva, de szinte sürgetetten — egyszerre már beszélni kezdett. Ekkor vettem észre, mennyi nyugtalanság és izgalom ás benne a fájdalom alatt. Tulajdonképpen csak azt várta, hogy mi megérkezzünk, tennivalói voltak még hátra, épen elég; a körülmények bo nyolulttá tették az elintéznivalókat és a csapás megrendülésén felül az öreg férfi tele volt túlfeszített gonddal.

— Holnap délután lesz a temetés — mondta. — Utána, este már utazhatunk.

Megértettem, hogy nincs nyugta, míg tisztességgel túl nem tudja magát mindenén. De nem fogadott el tőlem egy fillért sem, összecsuksa kezemben a bankjegytárcámat.

— Az semmi, mi az, ami neked ebben van! — mondta túlzott semmibevevéssel és hevesen legyintett. — Azt csak tedd el. És arra most nektek is szükségetek lesz.

Ez a mondat volt az egyetlen jele annak, hogy amit nekik mondtam, meghallotta és nem felejtette el.

Kimondhatatlanul különös ideiglenesség volt az, ahogy mi voltunk most itt, ebben a számunkra ismeretlen, mézillatú városban. A szállóban — amely meszelt tisztaságával és kőszagával régi, vendéglátó vidéki házak családias levegőjét idézte, — a katasztrófák baljós jelenté-

kenysége nyomta ránk idegenségünk bélyegét. A folyosón, a lépcsőn a személyzet felő tartózkodással kitért előlünk; előttünk, mögöttünk suttogó magyarázat szigetelt együvé hármunkat. Hármunkat, amikor pedig én ugyanaz voltam most, ami kint, körül a virágbaborult fák, — életviselő gyönyörűség... Mentünk együtt az illattól szétágult uccákon mi hárman, mindenkiétől elkülönült sorssal, magunkban, mint a megjelöltek; és ettől, hogy ennyire egyedül voltunk, még ijedelmesebben magárahagyottá vált az a kihült test, ami Róbertből itt volt még és riasztóan megszűnt embervoltának utolsó másnapját várta most valahol.

A klinikáról jöttünk már, ahol az első elintéznivalókból apósom legfájóbb harca zajlott le s amikor indulhattunk végre tovább, elmagyarázott úton indultunk a sírhely miatt a temető felé. Anélkül, hogy észrevehettem volna, mikor történt, útnk egyszerre már fiatal fák napfényűtötte, váratlan erdejében vezetett. Zöld napfénnel teleszítált csend világos harangja veit körül bennünket, virágba és illatba borult lombok álmodó derijében mentünk előre, olyan mély mosolyában illatnak és csendnek, hogy elállt tőle a lélekzetem; és ekkor anélkül, hogy bármelyikünk is előkészülhetett volna rá, találkoztunk vele — Róberttel.

Ugyanabból az irányból, amerről mi jöttünk, robogott el távolabb az úton a csukott, fekete autó. Véletlenül pillantottam meg a zöld álomlombok alól és ahogy láttam elrobogni az úton ugyanarra, amerre mi tartottunk: vak belsejének fekete kövülségében hirtelenül, egyszerre ráismertem Róbertre.

A találkozásnak ez a közömbös, szárító váratlansága rettentően megrázott; anyósomra néztem hirtelen. Mereven lesütötte szemét. Apósom holtfáradt élénkséggel beszélt valamiről. Amikor rápillantottam, egyetértő tekintetében volt valami a megbénult könnyek fényéből.

Én pedig tudtam, határozottan, hogy a kocsit mind a hárman láttuk. Apósom korábbi szavaiból azonban tudtam ekkor már azt is, hogy életének utolsó éjszakáján Róbert egyedül volt, egészen egyedül. A katasztrófa akkor már minden párcben bekövetkezhetett, de anyósom annyira kimerült volt, hogy haza kellett vezetni a szállóba.

— Mama nem bírta már tovább. Le kellett hogy pihenjen végre — mondta erről apósom. Minden fegyelmegzettségemre szükségem volt, amikor ezt hallottam, hogy el tudjam rejteni megrettenésemet.

Itt, az erdei út napfénynyilazta, zöld csendjében nyers lázadás indult meg hirtelen bennem ennek az asszonynak az önzése ellen, akinek vesztés anyasága árnyékként tudta elnyelni azt a ráesett sugarat, ami bennem egy kisgyermek életét váró fényforrás volt ekkor; és aki a maga szenvedéskultuszát féltve, kész volt színlelni saját gyászával szemben, amikor a pillanattól hirtelenül találva nem tudta, hogy feleljen meg kifelé is magának.

A városba villamossal mentünk vissza. Mire apósom mindent elintézhett, rég elmúlt a délután; fáradtan és hallgatagon vacsoráztunk valahol. Késő este volt, mikor visszatértünk a szállóba.

Az emeleti folyosón az ablakok végig nyitva álltak és a kőszagú falak közé lebegve úszott be az estéből a hűlő levegő rehez akácillata. Lentről, a szálló barátságos kerthelyiségéből, zümmögő nyáresti lámpák

világítottak föl a folyosó mennyezetére; a szoba egyik sarkába beverődött a fényük és ez furcsa derengéssel ült a falon. Kimentem a folyosóra, a szobalányt kerestem, — vasárnap volt és a zárt üzletek miatt még elmenetelünkkor őt kértem meg, szerezzen legalább egy szál gyertyát estére.

Mire a gyertyával visszatértem, az öreg pár már lefeküdt. Az agyonfáradt sötétben apósom halk, fojtott zokogását hallottam az ágy felől. Egy nagy vaskályha volt a szobában, erre tettem a gyertyát, amikor meggyújtottam.

Dermedő magányossággal, sápadtan sóhajtott és imbolygott a hideg vaskályhán a halottvirrasztó gyeryaláng, meg-megmerítkezve kísértetiesen két elkülönült fájdalomú ember halk zokogásában. A folyosó éjszakának nekitárt ablakai alatt, muslincás kertiasztalok között egész éjjel egy duhajul mulató társaságnak húzta a cigány. A kályhán meg-megdermedt a gyertya lángja; kinyúlt rémületesen hosszúra, aztán betegesen lobogni kezdett, verdesve összevissza és a falon futkosó árnyéknak libegő hangja lett tőle, mint a hideglelésnek. Az öreg férfi fojtott hangja egyszer megszólalt nehéz lélekzettel a másik ágy felé:

— Már tudom. Szimonicsnének hívják most azt a lányt, aki itt van. Valamilyen kereskedő a férje.

Reggel apósom kimerülten rámmosolygott, enyhülten és véreres szemmel:

— Mégis akadt hát ismerősünk itt. Egy volt tanítványom jutott éjszaka eszembe, aki itt ment férjhez. Mamának rögtön szóltam is róla, ahogy eszembe jutott végre a neve. Tudod... mamának nagyon fáj, hogy mi itt ilyen kevesen vagyunk. Nagyon okos, csinos lány volt a kis Kanizsai Elza, Róbertet is jól ismerte. Ő, egészen biztos, hogy emlékezni fog rá. Mennyire meg fog majd döbbsenni, ha meghallja... Talán meg tudjuk találni, persze hogy gyere te is, szívesen jössz? — Véreres szeme hirtelen megkönnyesedett: — Legalább elmúlik ezzel a délelőtt.

Megleپően könnyen találtuk meg, a férfi jónevű kereskedő volt a városban, úgyszólván mindenki ismerte. Régimódi, nagy fűszerüzlet délelőtti sürgésébe léptünk be; petróleumos deszkapadló, szappan és füstöltsonka zsúfolt szagainak mozgalmassága közé, — valamilyen furcsán, nyilaló élességgel ismerős világnak a mindennapjába. S aztán továbbkerültünk; alma- és bazsalikomszagú pirosplüss ebédlőbe, karvas-tagon aranyrámás goblenképek közé, egy agyondolgozott kezű nagymama és egy lelkendező fiatalasszony közé...

... akik itt itthon voltak. Úgy voltak itthon itt, ahogy én voltam otthon odahaza, ahol ott van most nélkülem a két kis gyerek, anyámmal, akinek meg se mondtam... Akik itt élnek, azok nem virrasztanak cigányzórá hajladozó halotti gyertyaláng mellett, elszorított lélekzettel fulladozva egy mindentől különszakadt elem hidegében. Ezek, akik itt itthon vannak, élnek, mint én.

A fiatal nő heves keze egyszerre megállt a levegőben s aztán fölcsapott, a hangjával együtt:

— Kicsoda! Róbert!?

Mereven, riadtan nézett ránk, szeme lassan megkönnyesedett:

— Róbert!... És most itt van?... — S aztán újból, fölszakadt hitetlenséggel: — De hát hogy lehet ez?

— Mindig szerencsétlen volt! — suhant közénk anyósom váratlan, halk hangja. Majdnem csak lehelve szólt, de keserű szájjal, vád és engesztelhetetlenség áradt róla, sápadtan, halkan, makacsul felelt: — Róbertnek sohasem tudott sikerülni semmi! Szerencsétlen volt egész életében. És ha egyszer valakinek nincs szerencséje, annak nem sikerülhet még az se, ahogy meghal. Tudhattuk volna már akkor, amikor mindent el akartunk követni, hogy megmentjük, hogy ez az útja se fog sikerülni. Mennyien ismerték otthon! Mindenki tudni fogja, hogy neki igazán nem így kellett volna befejeznie az életét! Itt, ahol semmi, senki sehol...

— Ma délután? — kérdezte még könnyes figyelemmel a fiatalasszony. Síma, szelíd szája eltűnő kis mosolyba vékonyodott: — De üres kézzel nem megy el azért innen sem. Tudok adni neki valamit, még otthonról, amit elvigyen magával. Most mindjárt elő is keresem. Egyszer ibolyát szedtünk együtt — mondta majdnem mentegetőzőn, — de amit én szedtem neki, az nálam is maradt, mert... aznap mi ös zesztünk. Istenem, gyerekek voltunk — mondta asszonyvoltának elnéző mosolyával. — Róbert még nem is volt egészen nagydiák... — Aztán ránkpillantott: — Kis száraz csokor persze, világoskék selyempapírban van. Még ahogy akkor eltettem.

Róbertet én mindössze hat év előtt ismertem meg — azóta voltam férjnél, — de most biztosan tudtam, hogy nem igaz: idősödő, félbemaradt élete nem csak szerencsétlen volt. Róbert fiatal is volt. Egyszerre furcsán elfáradtam ettől az egyszerű kis történettől.

— Délután beteszem hozzá a koporsóba — mondta csendesen a fiatal nő.

Anyósom fénytelen érdeklődéssel csak bólintott. De elmerülten vizsgálódó szeme a fiatalasszony arcán járt. Elhullatott hangon mondta:

— Igazán, nahát... emlékszem, igen... Én nem is tudtam... érdekes. Nem is tudtam.

— De a kis szomorú menyasszony nem bántódott meg azért most ettől a régi gyerekségtől? — simogatta meg kezemet váratlanul a nagymama.

Pillanatnyi kis zavar támadt, gyors, többszavú magyarázat: nem menyasszony vagyok, hanem feleség és a két fivér közül a fiatalabbiké. A nagymama meglepőnek találta ezt, férjemet kutatta emlékezetében:

— Hát már meg is házasodott? No de biztosan csak mostanában!

Vastag erekkel keményesomós keze ott volt a térdemen; most én simogattam meg. Rámosolyogtam:

— Most várom a harmadik kisbabánkat.

— Ó, kedvesem! — nézett rám nyugalmasan — de örülök, hogy így van! Mégse a maga szeretettjét gyászolja hát akkor ilyen fiatalon. A rokon, hiába szeretjük akárhogy, csak rokon és nem több. Ezek a szegény szülők majd meggyászolják a maguk szegény gyermekét, ha már így kellett ennek lenni. Maga meg kedvesem, örüljön annak, aki érkezik.

Apósom elhomályosodott szemmel bölintott kissé.

— Azért, amilyen szomorú ez... milyen különös is. Nagyon különös. Az egyik megy, a másik jön...

— Igennagyon szomorú ez — mondta az öregasszony. — De ez a rend. Aki meghalt, az elment. Annak kell élni, aki jön.

Anyósom hangtalan alakja valamilyen görcsös ellenvetés feszültségével egyenesedett föl ebben a pillanatban s ahogy kiégett tekintete lesíklott rólam, hűlő szájjal éreztem, hogy nem tud rámnézni. A fiatalasszony és apósom egyszerre ugrottak föl, ők hamarabb vették észre: anyósom megingott ültében és lecsukódott szemű arca élettelenül, furcsa lappadtsággal oldaltcsuklott. A nagymama félretolta őket, a fiatalasszonyt kiszalajította ecetért és erőteljes, türelmes tenyérrel veregetni kezdte anyósom halottian sápadt arcát.

— Olyanok ezek a szegény, szomorú lelkek ilyenkor, mint a beteg újszülöttek — beszélt közben hozzánk csendesen. — Meg kell tanítani őket élni, mert nem tudják, mi a levegő. No, no! — mondta, mikor anyósom lenyelte az első korty vizet. — Hát miért kell ilyet csinálni... Még ha ez a kismama csinálta volna. Öregek vagyunk... azért görbül meg a hátunk, hogy ráférjen, ami nehéz.

A fiatalasszony sürgősen rábeszélte apósomat, hogy ne menjünk vissza a szállóba, maradjunk itt náluk, az ő rozszant hintajukon a temetésre is együtt mehetnénk. Nem fogadhattunk el tőlük ennyit, sokdolgú napjukba amúgy is belezavartunk; de aztán beleegyeztünk abba, hogy a temetés után velük jövünk haza és innen, tőlük utazunk el. Ekkor tudtam meg, hogy a házban gyermek is van: a nagymama nem jön el a temetésre, ő marad itthon délután a gyerekekkel meg az üzlettel.

A város déldejének melegéből réteges, olajsűrű áramlással úszott tüdönkbe az akácillat. Míg hazaértünk, apósom szájalomraméltóan gondterheltnék látszott; én rettenetesen megviseltnék éreztem magam, tele voltam fölkevert lázadással, keménységgel és kegyetlenséggel. Anyósom roppant fáradtam ment köztünk, annyira szemmeláthatóan erőtlennül, hogy a szálló kapujában megbotlott. Egészen önkénytelenül kaptam feléje és ekkor hálásan rápillantott. Karomba kapaszkodott, majdnem bizalommal; én ellenkező bensővel, érzékenység nélkül segítettem előre a lépcsőn, így értünk föl az emeletre is. Apósom lent maradt, számlánkat rendezte.

— Köszönöm — mondta anyósom, mikor szobánk ajtaja elé értünk. — Nagyon kedves vagy hozzám. Ha te nem volnál itt, nem is lenne, aki törődjék velem.

Mint aki káprázik, úgy néztem rá. Azt éreztem, hogy sístergő szemmel meredek rá, gúnyjának fulánkjától megbénult szemgolyóval. Pedig nem gúnyolódott. Tekintete fáradt volt; talán nem is látott engem, ahogy rámnézett. De nem tudtam ezt elhinni, — nem hittem el neki ekkor már semmit. Ellenség volt. Nem hihettem neki; hogy ellen-ség lehessen.

— Mert apának semmire sincs gondja, láthatod — mondta, míg kalapját letette. — Másokhoz bezeg tud udvarias lenni — mondta halk, megdöbentő, pletykás keserőséggel, — a kocsit úgye nem fo-

gadta el, pedig jobb lett volna, ha azzal megyünk. Arra nem gondolt, hogy nem is tudjuk pontosan, villamossal az út meddig tart és ott még gyalogolnunk is kell. A vége az lesz, majd meglátod, hogy el fogunk kézni. De apának mindig csak mások voltak a fontosak. Neki még mindig nem elég, ahogy ráfizettünk az ő másokat kímélő udvariasságaira. Ha a vonat is nem az lett volna a fontos, hogy mit mondanak mások, akkor még föl tudtunk volna érni Pestre és most minden másképp lenne. De apa csak az idegeneket tudta kímélni mindig. Most majd mehet ebben a hőségben gyalog, pedig ő is nagyon jól tudja, hogy milyen nehezen bírja.

Volt valamilyen hátathidegítő, árulkodó alacsony:ág ezekben a halk, folyamatos szavakban, ahogy vädaskodásuk rávetült a délután közlő eseményére, amit nem nevezett meg. Merev mellkassal szivtam be a törődött élű szavak színvallását; belül olyan elutasító voltam feléjük és olyan csikordulón mohó, mint a száraz homok. Anyósom az ágyra letett kalapját odahozta most az asztalhoz és megrkért, hogy varrjam rá a gyászfátyolt.

— Te is láttad azt a fiatal, gyászruhás aszonyt tegnap a villamosban, amikor a temetőből jöttünk haza. Nem láttad? Hogy lehet ez, hiszen veled szemben ült? Nagyon csinos volt, szőke, nagyon elegáns volt. Kár, hogy nem szóltam neked, nézd meg a fátyolt a kalapján, hogyan van feltűzve, úgy kellene most ezt is. De azt hittem, hogy úgyis megnézted. Pedig valahogy rendesen kellene ezt is — mondta, — most már nem csak mi magunk leszünk. És te jobban tudod csinálni, ügyesebben.

Ez nem volt igaz; ő pontosan tudta, hogyan akarja, az én kezemen pedig sohasem volt még gyászfátyol. Tudtam, hogy ez a kíván:ága is csak egyike azoknak a felismerhetetlen indítékú ürügyeknek, amik köré az egész élete épült. A nyers megütődésnek már csaknem alattomos íze volt bennem, de nem tagadhattam meg tőle ezt a jelentéktelen szolgálatot és előkerestem a varróholmit. Csak amikor az első öltésbe bele akartam szúrni a tűt, akkor állított meg a jéghideg felindulás. Olyan rémület fogott el, hogy nem is tudtam rögtön megszólalni.

— Talán még:é én csinálnám — mondtam halkán, habozva. El akartam kerülni mindenképen, hogy fájdalmasan megbántsam, de ki kellett mondanom: — Nekem most kis ingeket kellene varnom. Pólyacsipkéket...

Meq sem értett egy pillanatig, üresen nézett rám.

— De csak nem akarsz most itt ilyesmit kezdeni, hiszen nemsokára mennünk kell.

Olyan erős kiáltás maradt bennem, hogy a hangom elveszett tőle. — Mama nem érti, hogy mi az, amit mondok?

Egészen mindegy volt, hogy megkérdézem ezt tőle; olyan messze volt mindentől, ami én voltam ekkor. Csodálkozva nézett rám és ekkor hirtelen hideg, süket lüktetést éreztem a fülemben. Most láttam meg, hogy a szeme elejétől kezdve pontosan értette, amit hallott.

— Ó — mondta halk, elhúzott, szórakozott hangon, — micsoda babona.

Keze ottmaradt bizonytalan kis intéssel az asztalon. Nem mozdult, fáradt egyenességével ült helyén tovább, az asztalterítőre nézett, aztán várakozva rám.

— Szólj, ha nincs kedved hozzá — mondta halk, nehéz hangjával türelmesen. — Akkor csinálnom kell már, mert apa mindjárt jön.

Tudtam, hogy alulmaradtam. Torkom összeszorult és vágott, mint a kés. Ahogy visszahajoltam a fátyol fölé, ez már feketére sötétedett gyűlölet volt, engesztelhetetlen, mint az a gyász, amely ezt a tüt a kezembe adta.

Apósom lépett be aztán, némán és nehézkesen: indulnunk kellett; de nem szólt. Anyósom, megértve az elérkezett percet, szintén szótlanul gyors, majdnem ijedt engedelmességgel húzta maga elé a kis állóükröt az asztalon, retiküljéért nyúlt és előkapta püderdobozát. Olyan rettenetes volt a magához tartozó gondosságnak ez az egyetlen felelete arra, amit mi jelentettünk ott előtte állva hallgatagon és készen, hogy nem mertem apósomra nézni. Anyósom bátortalan, sietős nyugalommal, mint akire várnak és tudja, hogy mindjárt rá fognak szólni, halk, feleselő szemrehányással mondta:

— Tudom, hogy elkéshetünk, de mások is lesznek ott. Nem mehetek csak úgy, mint aki nem is készült.

A villamosban észrevettem, hogy patakszik róla a verejték. Sápadt, csapzott arcán nyoma se volt már a rizspornak.

Nem tudom és talán már sohasem fogom megtudni, dombon van-e a debreceni temető. Bennem úgy maradt meg az az éles, sziszegve égő sárga napfény, hogy enyhe emelkedő megyünk föl felé és csak úgy dől ránk a füledt, sűrű, kábitó; rettenetes akácillat. Nem voltunk magunkban, a temetésrendező is velünk jött, ma sem tudom, állandóan foglalkozásával járó üzleti tisztességből-e, vagy különleges körülményű esetünk keltette föl együttérzését. Apósom roppant fáradtan, de eléggé nyugodtan beszélgetett vele Róbert néhány hónappal későbbi hazaszállításáról, anyósom mellettem ment. Meglepően nyugodtnak látszott, nézegetett az úton, új ismerőseinket kereste és egyszerre váratlanul élénken megszólalt:

— Kíváncsi vagyok rá, vajjon Elza nem felejt-e el magával hozni az ibolyacsokrot. Majd meglátod — tette hozzá nyomatékosabban, — hogy most is be fogja csapni.

Megdöbbsentem. A hang, a megállapítás fölkevert; megcsapott belőle a pletykálódo érdeklődés és hirtelen rá kellett nézmem a roppantul sápadt arcra, amelyről egyre, patakokban szakadt a verejték. Már közeleedtünk a temetőkápolnához. Ott van bent a ravatal. Apósom most közelebb jött hozzánk.

— Apa kérem — mondtam ekkor neki nagyon halkán, — nem tudtam eddig még megmondani... ne vegye rossznéven tőlem, de én nem akarok majd bemenni oda. Meg kell, hogy értse, én félttem magamat. A kisbabát félttem magamnál. Én még sohasem láttam halottat és... Megijedhetek és... mondják azt is, hogy aki ilyenkor halottat lát... hogy az a gyermek majd néma lesz. Apa kérem, érti, nem a babona

miatt, de hátha nem lesz jó, ha én most... Majd ha már... majd ha már nem kell látni Róbertet, akkor én is megint apáék mellett...

Kissé felémhajtott füllel hallgatott és néhányszor nehezet bölintott. Valahonnan a Szimonics-házaspár jött éppen felénk, a fiatal nőnek kisírt volt a szeme.

— Már voltunk nála. Odatettem a kezéhez — mondta halkán anyósomnak. Ekkor vettem észre, hogy a temetőkápolna előtt vagyunk. Ebben a pillanatban apósom kissé hozzámhajolt.

— Mamára vigyázni. Mellette maradni — súgta elfulladt hangon.

Csaknem fölkiáltottam. Egyszerre megértettem, hogy semmit sem hallott abból, amit mondtam neki, — de miért éppen én?... Miért én, és miért kell rá vigyázni? Fullasztó indulat öntött el, gyűlölet, düh, tájékozódó lázadás szakadt föl bennem, azt hittem, az eszem hagy el rögtön: én vigyázzak rá, éppen én, akire itt senki se vigyáz? Az élő gyermek nem jut eszébe senkinek, nekik csak az van: a halott? Ebben az egész alattomos, ingoványos gyászban csak ő, ez a szerencsétlen, aki nem is múlhatott el másképp, csak így, ilyen emberentúli elárvultsággal, hogy ennek az asszonynak a halottja legyen; ezé a lidércnyomásos anyaságé, amelynek nincs köze semilyen élethez, csak a magáéhoz egyedül! Ő is viselt gyermeket, mégsem jut eszébe, hogy itt most az enyém el is veszhet? De nem felejtett el kocsit, púdert, ibolyát, semmit — és vigyázni kell rá? Jobban vigyáz ő magára, — vagy majd megint elájul; hát ájuljon el! A fiát temetik!

A vadul fölirtózó életfeltékenység barbárrá tett, nem láttam semmit, nem voltam sehol; kőből voltam, védtem a magamét. Valahol ott álltam anyósom mögött, mert odatoltak hozzá; aztán egyszerre már kint álltunk a széles, égősrága napfényben — megint csak azt kell mondanom, hogy a domboldalon — a nyitott sír előtt, amelynek a szélén ott állt a most már csukott koporsó. A dombon túlról és még rengeteg sok más dombon túlról, szédült hevű hullámokban ömlött az akácillat, bele a torkomba, mint a melegített méz és megtapadt benne, mint valamilyen édes, vastag lepedék. Kicsit lejjebb — a domb aljánál? — üres batár álldogált elébefogott lóval.

— A kocsi — gondoltam, — amelyen jönnünk kellett volna.

Nem messze tőlem két fejkendős asszony állt nagyon figyelmesen, az egyik kis kapával kezében; kissé odább is kettő-három, még odább megint egy. Nyilvánvalóan itt gyomláltak, öntöztek valahol s most ide-óvakodtak hozzánk, szerényen és ingeny, temetésre.

— Óh, hiszen nem is vagyunk már olyan kevesen — gondoltam meglepődve. És pontosan ugyanekkor, a nagyon hirtelenül megmozdult Szimonics-házaspár között megláttam anyósomat, ferdén a tarkójára lódukt kalappal, hóna alól furcsán kinyúló férfikezekkel, magasan a térde fölé csúszott szoknyával, amint nagynehezen odahúzzák egy fa tövébe és megpróbálják ülőhelyzetbe támasztani; de tartani kell, mert dől tehetetlenül. Szeme le van csukódva. Elájult.

Aki nem vele volt elfoglalva, az megpróbált még tovább figyelni a temetésre; de nem lehetett. Két asszonyt vízért futtattak, Szimonics elsietett a kocsihoz; a víz itt fönn, a dombon nem látszott könnyű ügy-

nek; apósom izgatottan és megzavarodva, teljesen tanácstalanul visszalépett a sírhoz, aztán rögtön megint az ájult asszonyhoz: a szoknyát húzta rá megható sietséggel felesége térdére; a koporsó mellől vette észre. Az egyik asszony jött vissza futva, ujjával egy virágcserep alját befogva hozta a vizet; aztán színültig teli, szertelocskoló öntözőkannával jött rohanvást a másik, Szimonics is megérkezett: a kocsit hozatta közelebb, hogy oda tudják vinni az ájult asszonyt; a pap ideges izgalmal hadart egymagában, a koporsó ott állt a sír szája fölött és akiért történt itt mindez, a halottra már nem maradt, ki törődjek vele.

Különösebb rosszindulat, csodálatosképen, nem jelent meg most bennem. Csak végtelenül mély szánakozás azon, hogy Róbert temetése ilyenné lett. Hát ez is, ami legvégsőül juthatott itt annak, ami még Róbert volt, — hát ebből is csak ez, ennyi jutott neki... És ebben a pillanatban téveszthetetlenül tiszta kifejezéssel, egyszerre megjelent bennem a felismerés, hogy mélyen megrendülve és mélységes felindulással szégyenlem, kimondhatatlanul szégyenlem ezt az anyát. Elájult valóban?... Ki tudhatná ezt megmondani? Valószínűnek tartottam, hogy még ő maga sem. Én magam egy percig sem hittem el neki.

Közelhúzódtam a sírhoz egészen, a koporsót néztem feszült, rögzítő figyelemmel, a gödröt.

— Hát ez az az ismeretlen föld, ami Róbertnek jutott.

Becsületes, tiszta és nehéz fájdalommal éreztem: tartozom neki, akit semmiképen sem akartam látni holtában, hogy mielőtt végleg eltűnik és egyedül ittmarad, legalább én magambavéssek róla annyit, amennyi itt még elérhető belőle. És amennyire csak tőlem telik, most már, addig még: legalább én ittlegyek vele. A pap idegesen hajtotta a szertartásból, ami még hátra volt; láttam, hogy anyósom arca, haja úszik a vizes lucokban, nyakában már a kalapja is csuromvíz, — milyen fegyelmezett és milyen kitartó fantáziájú, hogy még mindig állja. A sírásók a kötelekhez nyúltak, megfogták a deszkákat. Még egy perc és az anya elkésik attól, hogy leteszik a földre a fiát. Önkénytelen mozdulatot tettem, — várjanak... Láttam, hogy anyósomat nagy fáradtsággal talpra-támogatják és lassan, lépkedtetve indulnak vele, lép egyet, kettőt, a koporsón döngve zuhognak a rögök és ő megy az úton a kocsi felé.

Amikor a batár elindult vele és a Szimonics-házaspárral, a sírra már a dobbot lapátolták. A fiatalasszony a kocsiból visszafordulva még intett nekünk megnyugtatón és erre megfordult anyósom is. Bággyadtan ő is intett. Róbert 35 évet élt és most ittmaradt.

— Nagyon, nagyon kell vigyázni mamára — mondta apósom a hosszú úton, amikor a temetésrendezőtől már elbúcsúztunk és mentünk Szimonicsék felé.

— Miért? — kérdeztem vakmerő szórakozottsággal, udvariasan.

— Hát nem láttad!... — mondta riadt és fájdalmas lehangeltséggel. — Kétszer is a mai nap folyamán, hát nem láttad...

Dehogynem; de nem mondhattam meg neki, hogy a felesége még a temetés utáni bánatot is elvette magának a fiától. Lassan mentünk, az öreg férfi rettenetesen kimerült volt. Én borsózó háttal gondoltam a tragédiára, ami Szimonicséknál vár még ránk.

A házhoz érkezve az üzletet már zárva találtuk. A kapualj olyan gömbölyű volt és hulahós, mint egy barlang; és diófás, kerekeskutas, virágos udvarba vezetett, ahol az esteledő levegőben meleg lebbenéssel csapott nekünk a konyhán frissensülő rántotthús szaga. A diófa alatt a nagymama egy kis szolgálóval már a vacsoraasztalt terítette; az asztaltól kissé odébbhúzott karosszékben, párnák között anyósom ült, egy macskát nézett lent a szék mellett és amikor megpillantottuk, halk hangossággal éppen nevetett.

Bizonyos, hogy akkor is tettenértnek tudta volna magát, ha nem lát meg minket; nevetésének nem volt lélekzete. Ernyedt testtel ült, lankadtnak felelt nekünk; az öreg férfi megveregette bátorítóan a hátát, aztán kicsit elfordult és megtörülte szemét.

A vacsoránál anyósom mindvégig nagyon csendes volt, zárkózott, anélkül, hogy a többiek számára ez nyomasztó lett volna. Ő volt most a család lábadozója és tökéletesebb stílust senki nem kívánhatott volna tőle. A ház különben szokatlanul tele volt gyermekkel, — a fiatal párnak hét kislánya volt — akik később eltűntek a ház szobáiban és ágyaiban. A vacsora elhelyezkedésnél láttam, amikor még a kislányok is köztünk voltak, hogy egyikük, buzgó diskurálásban, tenyerével anyósom térdére támaszkodott. Anyósom leemelte térdéről az óvatlan kis kezét és a gyermeket komolyan, halk feddéssel figyelmeztette:

— Nem szabad, a néni beteg.

Mire a vacsorát befejeztük, a fölöttünk kékselyemmé sötétedett égen már kigyúltak halk szikrázással a csillagok. A háziak nevettek, mindenki megértett, amikor mohó ötlettel megkértem a fiatalasszonyt, hogy a paprikasalátás tálat ne vigye el, hagyja az asztalon. Apósom, szomorú tenyerében borospoharát forgatva az abroszon, fáradt enyhüléttel fölnevetve bólintott; a házigazda — kissé megfélekedve a délutánról — elkezdett egy idevágó adomát és apósom gyermekekes önfeledtséggel vette át a derűt, amíg egy sóhajtó lélekzettel el nem csendesedett megint. A fiatalasszony egy csomó amatőrfényképet indított körbe az asztalnál, természetesen a gyermekekről; és ekkor történt, hogy az egyik képet nézegetve, ahol a hét gyermek orgonasípok módjára állt egymás mellett, kifutott belőlem a nevető kérdés:

— Szent Isten, mit lehet kezdeni ennyi kislánnyal?

Menten bocsánatot is akartam kérni; mentegetőzni kezdtem:

— Én annyira fiús-mama vagyok!

— Én mindig fiút szerettem volna — bólintott a házigazda. — De nem csak én, a feleségem is. Mind a ketten fiút vártunk mindig.

— Ó, mint én! — mondtam átmelegedetten és nevetve rámutattam az orgonasíp-képen a sor közepére: — Hanem innen egy hiányzik!

De akkor már legszívesebben le is haraptam volna a nyelvem. A fiatalasszony felelt, kicsit csedesebben:

— Igen, a kis Évám.

A férfi megérintette kezemet az asztalon.

— Látja... ha nálunk most aztán igazán hét fiú következnek még egymásután, akkor is megmaradna ez a hely. Ahol a kis Évánk volt. Ahogyan a képen. Legyen csak maga mindig ilyen szívesen meg büsz-

kén kismama. Ne féljen tőle később se. Sohase féljen tőle. Arra mi felénk ezt úgy mondják, hogy kenyér meg gyerek sohse lehet elég sok.

Kis csend lett. Én szólaltam meg, kissé elfogódottan, de mire befejeztem, már nevettem:

— Nekem hét fiam lesz. Utánuk aztán, nem bánom, jöhetnek a kislányok.

— Mert az persze csak úgy megy! — csattant föl ekkor anyósom halk, fölháborodott hangja olyan váratlanul, hogy kínos megütődéssel egyszerre néztünk rá mindnyájan. Halk szavai szikráztak, élük volt, hegyük volt: — Ez nem csak úgy megy, nem olyan egyszerű dolog az, hogy egy férfi egy sereg gyereket csak úgy a nyakába vegyen s aztán csak dolgozzon meg kenyeret keressen rájuk! Nem elég csak hiúnak meg önzőnek lenni, a férfi életét meg tönkretenni!

— No, no, no — mondta apósom meghökkenve, szomorú és erőltetett mosollyal. — No -- mondta nehézkes kedélyességgel, legyintett és gyorsan fölállt, — messze van az még, az a hét fiú, ahhoz idő is kell. Meggondolják még addig. Hanem mi mehetünk már a vonathoz.

Megint mi maradtunk ott együtt ketten. Megint kettőnket hagytak magunkra a készülődésnek erre a kis idejére: anyósomat velem.

Tehetetlenül ültem helyemen, az asztal hosszabbik oldalának legfelső helyén; anyósom közvetlenül mellettem ült, de az asztalfőn, majdnem egészen szembe velem. Kettőnk között gömbüvegű szép kis lámpa világított, hosszú zsinórja keresztülfutott a küszöbön, bentről hozták ki, mikor a fényképeket nézegettük.

A levegő hűlőn meglebbent. A háttér felől elsuhant az udvar fölött a nehéz esti akácillat, egy merítésnyi belőle lassan süllyedt alá a lámpafény kútjába, ahol mi voltunk s itt leülepedett az asztalon.

Anyósom fáradtan hátrahajtotta fejét a szék támlájára. Sápadt arca nekítáruult így a lámpavilágnak, a fény egyenesen a szemébe vágott.

— Nekem most szunnyadnom kell egy keveset — törte meg a csendet. Kimerült hangon beszélt és fejét kissé megmozdítva, mint aki elhelyezkedik, lehunyta szemét. Erőtlen magyarázkodással mondta: — A vonatban nem tudok aludni. Most megpróbálok egy keveset.

Indulás előtt álltunk, bármelyik percben szólhattak már, hogy megyünk. Tiszta lehetetlenség volt, hogy valaki el tudjon aludni így, meghatározottan néhány percnyi időre, pontosan az arcába sütő lámpafény előtt, egy szemben ülő ember tétlen tekintetének átengedett arccal.

A riasztó hitetlenség, hogy arcának bevilágított, valósággal feltakarozott meztelenségét így meri átengedni nekem, aki tudom róla, hogy nem alszik, mert hiszen nem alhatik, — a szó szoros értelmében megbénított. De hiszen csak természetes, hogy neki, aki élete egyik legiszonyúbb napját élte ma át, pontosan ebben az öt vagy tíz percben szunnyadnia kell egy keveset. Itt, a lámpavilágban, a szemem előtt.

A megvetés akkora erővel tolt fel bennem ez iránt az átlátszó és szívósan hazug komédiázó iránt, hogy váratlan ijedtséggel rápillantottam hirtelen: az a határozott érzésem támadt, hogy gondolataim áthatoltak rajtam s meg kellett hogy hallja és lássa őket.

Aludt. Az arcára sütő lámpafényben, a szemem előtt, az eszmé-

letlenségig mélyen aludt. Abban a pillanatban, ahogy nehéz szemhéját lehunyta, már el is aludt. Borzalmasan fáradt lehetett.

És ezen a sápadt, alvó arcon valamilyen vakító fájdalom öntudatlansága és szépsége remegett. Tündökletes bánat fénylő megkínzottsága ragyogott rajta, mint valami örökre remélhetetlen viszontlátásban. Első mély álma volt ez, amióta fiának a teste kihűlt. Azt az álarcot viselte most, a legutolsót, amely mögött csak a meztelen lélek van már; a szenvedés volt ez, amely itt nem önmagát sajnálta, hanem önmaga volt. Az, aminek szánták. A fájdalom volt, tisztán.

A megdöbbenéstől nem tudtam róla levenni a szememet. Soha életben nem hittem volna, hogy egy ember egy másik előtt, aki nem szereti, ilyen túlvilágian szép lehet.

Természetesen soha többé nem láttam ilyennek, — halálánál nem láttam. Gyásza aztán begyógyult, amennyire ilyesmi begyógyulhat. Sohasem tapasztaltam, hogy valakit szeretett volna, az én fiaimat — egyetlenül maradt fiának a fiait — sem tudta szeretni soha; amíg csak élt, kicsinyes volt, hiú, izgága és önző. De a titkát ismertem.

És ez nem is csak az ő titka. Valamennyiünkön álarccok vannak mindenhez, amit csinálunk és távolról sem szégyenlem, hogy nem mondok valami újabbat. Karnevál az mind, ami itt van, az, hogy rosszak vagyunk, önzők, lanyhák, hogy emberek vagyunk, farsangosan keveredő-kavargó karnevál ez, — bőjt-elő. De amióta megtanultam szenvedni én is az igazát annak, hogy elfogyhat nemcsak a kenyér... a gyermek is, azóta tanultam meg végleg, hogy amíg emberek vagyunk, szenvedni tudunk és hogy ebben van a szükségből-menekvés. Mert itt terem meg, ennek a gyökerénél az irgalom.

A SZÁLAS FÜBE DŐLTEM

A szálas fübe dőltem, hogy pihenjek,
hogy megvigasztaljon a sok növény,
de mert a fák és a tüzes virágok
nem mozdultak, egy felhő szállt fölem.

Dagadt volt, mint a terhes nők s a tömlők
s úgy fénylett, mint a test, ha fiatal,
dicsekedve a napok és az éjek
legillatosabb koszorúival

s ha nem kövültem volna meg korábban,
sirhattam volna s az jót tesz nagyon,
így csak széttörtem és egész magára
maradt a törzsem, lábam és karom,

fejem hajába süppedt, mint a sírba,
és kongó volt a száj és úgy hiszem:
üres a fül s az éles orr s a nyitva
hagyott szemekben sem volt semmitem.

Toldalagi Pál